

УДК [378.4.016:36-051]:[37.013:376]

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2022.37.11656>

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СЕРЕДОВИЩА

Іванна Сухоцька

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, UA-79000
ivanna.sukhotska@lnu.edu.ua*

Розкрито проблему підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища; наголошено на її актуальності в сучасному суспільстві та недостатню розробленість у наукових дослідженнях, практиці, реалізації; необхідності залучення та окреслення змісту роботи фахівця соціальної сфери в умовах інклюзивного середовища. Проаналізовано сучасний стан розвитку вищої професійної освіти в Україні; а також наукову термінологію в контексті означеної проблеми, зокрема професійна підготовка, інклюзивне середовище, соціальний працівник; здійснено аналіз наукових досліджень з проблеми професійної діяльності соціального працівника; визначено, що це процес є складним, що обумовлено специфічним характером самої професії, різноманітними процесами розвитку як особистості, так і суспільства в цілому; проаналізовано складові, що впливають на ефективну підготовку майбутніх фахівців соціальної сфери у закладах вищої освіти; окреслено основні компоненти освітнього процесу закладу вищої освіти, що сприяють ефективній підготовці фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища: мотивація студентів, забезпечення студентів навчальною практикою, зацікавлення студентів до волонтерської діяльності; описано основні професійні якості (знання та вміння), подано особистісну характеристику фахівця соціальної сфери, необхідні для професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища; стверджується, що організована система знань, високий рівень теоретичних знань не може достеменно забезпечити успіху у соціальній роботі; перелічено важливі навички для ефективного здійснення соціальної роботи; наголошено на необхідності подальшого дослідження проблеми підготовки фахівців до роботи в інклюзивному соціальному просторі та освітньому.

Ключові слова: інклюзивне середовище, особи з особливими потребами, професійна діяльність, професійна підготовка, фахівці соціальної сфери.

Сучасний стан розвитку вищої професійної освіти в Україні характеризується значними змінами, які зумовлені багатьма чинниками, зокрема: державною політикою в галузі освіти, якістю стандартів вищої освіти, врахуванням світових тенденцій у різних галузях, науково-

методичним забезпеченням професійної підготовки майбутніх фахівців, а також застосуванням інформаційно-комунікативних технологій навчання. Відповідно до закону України “Про вищу освіту”, професійна підготовка – це здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [4].

Проблему вищої освіти, зокрема педагогічної, висвітлено у наукових працях В. Бондаря, О. Дубасенюк, В. Лугового, Н. Мачинської, Л. Нос, І. Підласого, С. Сисоєвої та ін.

У своїх наукових дослідженнях чимало науковців розглядають питання підвищення ефективності професійної підготовки фахівців різних галузей. Особливе значення варто надати фахівцям соціальної сфери, оскільки сьогодні спеціальність розвивається і набуває нових пріоритетів, а запит на соціально-консультативну допомогу потребуючим особам зростає.

У зв'язку зі зростанням інклюзивного середовища, акцентування великої уваги до осіб із особливими освітніми потребами постає питання залучення фахівців різного профілю до створення умов їхнього життя. Відтак постає завдання професійної підготовки фахівців, зокрема соціальної сфери, до діяльності в умовах інклюзивного середовища. Адже діяльність соціального працівника в умовах інклюзивного середовища потребує особливої уваги, розуміння, толерантності до клієнтів з особливими освітніми потребами.

Підготовку фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища обумовлено потребою у фахівцях, які б володіли високим рівнем знань із спеціальної психології та педагогіки, медицини, щоб мали уявлення, які психічні процеси та функції, порушені в осіб, яким надається допомога, своєю чергою могли б вчасно відреагувати на поведінку та потреби особистості з психофізичними, мовленнєвими, фізіологічними порушеннями, а також володіти стійкою психікою, терплячістю, позитивною мотивацією, здатність виконувати конкретні професійні завдання. Адже рівень професійної підготовки та особисті якості фахівців впливають на результат діяльності інклюзивного середовища. Саме фахівці соціальної сфери здатні створити атмосферу взаєморозуміння та заохочення до співпраці всіх учасників середовища.

Для розуміння, який науковий внесок сьогодні зробили науковці у специфіку підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної взаємодії з потребуючими особами, насамперед проаналізуємо наукову базу, яка сприяє формуванню у майбутніх фахівців професійної компетентності у роботі з людьми із особливими освітніми потреби та їхніми сім'ями.

Особливості професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища цікавлять багатьох українських учених, значну увагу приділили актуальній проблемі М. Болкун, М. Бондар, І. Гудим, А. Колупасва, К. Островська,

І. Островський, Л. Прохоренко, О. Таранченко, О. Ферт та ін. Питання ефективного електронного навчання осіб з особливими освітніми потребами розглядають В. Лобода, М. Шермет та ін.

Упродовж останніх років у закладах вищої освіти розроблено багато програм та курсів, науковцями публіковано чимало праць, присвячених питанню професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Різні аспекти готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності у своїх працях розглядали: В. Багрій, О. Безпалько, Т. Веретенко, Т. Голубенко, Н. Горішна, О. Карпенко, А. Капська, С. Калаур, В. Корнят, А. Мудрик, В. Поліщук та ін. Загально-теоретичні та методологічні засади соціальної роботи досліджували: А. Алексюк, Р. Вайнола, М. Євтух, І. Зязюн, А. Капська, Л. Коваль, В. Кушнір, Л. Міщик, І. Субашкевич, С. Харченко та ін.

Проблема підготовки фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в інклюзивному середовищі є предметом дослідження у наукових працях О. Добровіцької, В. Корнят, І. Субашкевич, Г. Скачкової, Т. Соловей, М. Чайковського та ін. Проте питання підготовки фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища потребує подальшого дослідження.

Професійне становлення фахівця соціальної сфери вважається складним процесом, що обумовлено специфічним характером самої професії, різноманітними процесами розвитку як особистості, так і суспільства загалом.

На основі теоретичного аналізу наукових праць, у яких предметом дослідження є професійна діяльність соціального працівника, нашими цілями є: проаналізувати важливі компоненти, які впливають на ефективну підготовку фахівців соціальної сфери, професійні якості фахівців, які необхідні для роботи в умовах інклюзивного середовища.

Відповідно до закону України “Про освіту” інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [5].

На думку О. Добровіцької, підготовка соціального працівника в умовах вищу визначається засвоєнням системи знань, формування професійних умінь і навичок, що забезпечує усвідомлення у професійній діяльності, вона ґрунтується на кваліфікаційних вимогах, що поєднують сукупність професійних вимог, характеристик, показників, цінностей, ролей, функцій тощо [3].

О. Карпенко вважає, що сьогодні в Україні не вистачає висококваліфікованих спеціалістів соціальної роботи, які б могли професійно виконувати роботу з діагностики і прогнозування соціальних процесів,

надавати профілактичну, соціально-терапевтичну, психологічну, педагогічну і правову допомогу різним категоріям населення. Це значною мірою пояснюється тим, що професійна підготовка фахівців соціальної роботи розпочалася в нашій країні тільки з середини 90-х років минулого століття і пов'язана зі значними труднощами, які зумовлені, насамперед, відсутністю як практичного досвіду роботи в цій галузі, так і вагомих науково-теоретичних розробок з актуальних питань соціальної роботи і підготовки фахівців для соціальної сфери [6].

В основі професійних умінь фахівця соціальної сфери є організована система знань, утім, високий рівень теоретичних знань не може достеменно досягти успіху у соціальній роботі.

У своїй праці Н. Горішна виділяє необхідні навички для ефективного виконання соціальної роботи, зокрема, перелічені нижче навички є важливою складовою у професійній діяльності в умовах інклюзивного середовища.

Отже, соціальний працівник повинен уміти: цілеспрямовано і з розумінням слухати інших; збирати інформацію, щоб підготувати соціальну історію, оцінку, звіт; формувати і підтримувати професійні відносини, спрямовані на надання соціальної допомоги; спостерігати та інтерпретувати вербальну і невербальну поведінку, використовуючи знання з теорії особистості та діагностичні методи; спрямовувати зусилля клієнтів на вирішення їхніх проблем та завоювати їхню довіру; обговорювати делікатні проблеми з необхідною долею уваги та підтримки, викликаючи у клієнта довіру; творчо вирішувати проблеми клієнта; визначати момент призупинення терапевтичної допомоги клієнту; проводити дослідження та інтерпретувати їх результати; бути посередником і вести переговори між конфліктуючими сторонами; забезпечувати зв'язок між різними організаціями; повідомляти про соціальні потреби державним організаціям, приватним, громадським або законодавчим органам, що забезпечують фінансування відповідної діяльності. Соціальний працівник повинен уміти просто і грамотно говорити і писати, навчати інших, уважно й доброзичливо реагувати на емоційні й кризові ситуації, бути зразком у професійних відносинах, пояснювати складні психосоціальні явища, ефективно організовувати свою роботу, вишукувати джерела й засоби для надання допомоги іншим, оцінювати власну поведінку, вести роботу в групі, вирішувати конфліктні ситуації, застосовувати на практиці знання соціальної психології [2].

Проаналізувавши низку наукових праць, проаналізуємо важливі компоненти навчального процесу закладу вищої освіти, які сприятимуть ефективній підготовці фахівців соціальної сфери до професійної діяльності в умовах інклюзивного середовища:

– мотивація студентів до участі у науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах, круглих столах з питань діяльності соціального працівника в умовах інклюзивного середовища (заклади вищої освіти часто організують такі заходи на міжнародному рівні для обміну досвідом, де соціальна робота започаткована набагато раніше і набула вагомих навиків у практичній діяльності); проведення семінарів, тренінгів спільно із провідними спеціалістами інклюзивно-ресурсних центрів, які поділяться досвідом як діяти з конкретною особою в тій чи іншій ситуації;

– забезпечення студентів навчальною практикою для закріплення теоретичних знань, отриманих студентами під час навчання; вдосконалення практичних навичок і умінь у соціальній роботі (базами практики можуть стати соціальні заклади, інклюзивно-ресурсні центри, навчально-реабілітаційні заклади, загальноосвітні школи із інклюзивними класами, інші практичні майданчики, які слугують для підтримки осіб з особливими освітніми потребами);

– зацікавлення студентів до волонтерської діяльності, у процесі залучення до волонтерської діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери; формування відповідних практичних навичок професійної роботи в умовах інклюзивного середовища, адже за допомогою волонтерської діяльності у майбутніх фахівців підсилюються людські цінності, зокрема: чуйність, турбота, допомога, чесність; налагоджуються зв'язки, які сприяють вирішенню важливих життєвих питань у осіб з особливими освітніми потребами, оскільки піклування про людей, надання їм необхідної допомоги є важливою складовою їх професійної діяльності.

Науковці (Н. Горішна, А. Капська, В.Корнят та ін.) до основних професійних якостей, які потрібні фахівцям соціальної сфери у професійній діяльності в умовах інклюзивного середовища, відносять такі:

– знання про поведінку людини, її цінностей та етики для надання професійної допомоги й соціальних послуг окремим особам, зокрема особам з особливими освітніми потребами;

– навички аналізу конкретної ситуації, що сприятимуть полегшенню проблем клієнта, чи попередження їх виникнення, що сприятимуть захисту його інтересів;

– уміння створювати комфортне середовище для клієнтів та викликати довіру до себе;

– дотримання конфіденційності у професійній роботі з клієнтом;

– підтримка цінностей у професійній діяльності, таких як справедливість, толерантність, гуманність, самовизначення;

– диференційоване застосування комунікативних компетенцій;

- свідоме використання власних якостей у професійних цілях;
- глибока зацікавленість у клієнтах і професійній роботі з ними;
- настрої у професійній діяльності у складних умовах;
- відповідальність за розв'язування гострих соціальних проблем та прийняття нових викликів у професійній діяльності.

Отже, залучення студентів до науково-практичних конференцій, семінарів, тренінгів, круглих столів та інших видів практичної діяльності, а також до волонтерської діяльності сприяє формуванню професійних якостей та професійної спрямованості майбутніх фахівців соціальної сфери до професійної діяльності, зокрема в умовах інклюзивного середовища.

Таким чином, проблема професійної підготовки фахівців соціальної сфери не втрачає своєї актуальності. Незважаючи на значні напрацювання науковців у цьому напрямі, подальшого вивчення потребують питання підготовки фахівця до роботи в інклюзивному соціальному просторі (не лише в освітньому); визначення рівня професійної спрямованості майбутніх фахівців соціальної сфери, їхньої мотивації до роботи з людьми з інвалідністю в умовах інклюзивного простору.

1. Годлевська Д. М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету Режим доступу : http://referatcentral.org.ua/other_load.php?id=1203&starttext=4

2. Горишна Н. М. Професійна компетентність соціального працівника як складова його фахової підготовки. Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ped/2009/www17/Horishna.pdf>

3. Добровіцька О. О. Особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища / зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». № (1) 15.

4. Закон України «Про вищу освіту» Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

5. Закон України «Про освіту» Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспект : монографія. Режим доступу : <http://ww.disser.com.ua/content/349640.html>

7. Subashkevych I., Korniat V. Using media-psychological technologies to form tolerant attitude towards children with disabilities in pedagogical specialists in

the process of their professional training in Ukraine. *SPECIALUSIS UGDYMAS/SPECIAL EDUCATION*, 1 (41), 173–212. 2020. URL : <http://www.socialwelfare.eu/index.php/SE/article/view/521>.

8. Рідкодубська А. А. Практична спрямованість професійної підготовки працівників соціальної сфери. Науковий вісник ужгородського університету. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота». 2017. Вип. 1 (40).

9. Соловей Т. В, Чайковський М. Є. Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти / зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». № 1(7). 2013. С. 220–224.

10. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. Капської А. Й. 5-те вид. перероб. та доп. Київ, 2011. 488 с.

Стаття: надійшла до редколегії 21.08.2022

доопрацьована 26.08.2022

прийнята до друку 07.09.2022

**TRAINING FUTURE SPECIALISTS IN THE SOCIAL SPHERE
AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS FOR THEIR PROFESSIONAL
ACTIVITY IN THE INCLUSIVE ENVIRONMENT**

Ivanna Sukhotska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, UA-79000
ivanna.sukhotska@lnu.edu.ua*

The article reveals the problem of training future specialists in the social sphere for professional activity in the conditions of an inclusive environment. Its relevance in modern society and lack of development in scientific research and practical implementation are emphasized, including the need to involve and outline the content of work of a specialist in the social sphere in the conditions of an inclusive environment. An analysis of the current state of development of higher professional education in Ukraine is presented. An analysis of scientific terminology is carried out in the context of the specified problem, in particular professional training, inclusive environment, social worker. Scientific research on the problem of the professional activity of a social worker is analysed. It is determined that this process is complex, which is due to the specific nature of the profession itself, various processes of development of both the individual and society as a whole. The components influencing the effective training of future specialists in the social sphere in institutions of higher education (universities) are analysed; and the key components of the educational

process of a higher education institution are outlined, which contribute to the effective training of specialists in social area for their professional activity in the conditions of an inclusive environment: students' motivation, providing students with educational practice (internship), students' interest in volunteering. The main professional qualities (knowledge and skills) are described, personal characteristics of a specialist in the social sphere necessary for professional activity in the conditions of an inclusive environment are presented. It is claimed that an organised system of knowledge, a high level of theoretical knowledge cannot reliably ensure success in social work; so important skills for effective social work are listed. The need for further research into the problem of training specialists to work in an inclusive social and educational space is emphasised.

Keywords: inclusive environment, persons with special needs, professional activity, professional training, specialists in the social sphere.